Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Doprinos akademika Mirka Pejanovića razvoju politologije (povodom 80. godišnjice života i 40 godina naučnoistraživačkog rada): Jubilej

Cvitković, Ivan

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/849

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2025.221.16

POLITIČKE KONCEPCIJE MIRKA PEJANOVIĆA O MESTU I ULOZI SRPSKOG NARODA U IZGRADNJI DRŽAVNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE U 20. VEKU[1]

Milivoj Bešlin
viši naučni saradnik
Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu
milivoj.beslin@ifdt.bg.ac.rs
ORCID: 0000-0002-2607-3270

Apstrakt: Rad se bavi pogledima i interpretacijama Mirka Pejanovića o genezi i karakteristikama jugoslovenskog federalizma i unutar njega poseban akcenat je stavljen na izgradnju državnosti Bosne i Hercegovine. Drugi deo rada fokusira se na političke koncepcije Mirka Pejanovića o mestu i ulozi srpskog naroda u složenoj strukturi bosanskohercegovačke državnosti. Pejanovićeve političke ideje koje su ga kardinalno oblikovale i kao politikologa i kao političkog aktera, bile su u potpunosti okrenute izgradnji suverene i celovite Bosne i Hercegovine ravnopravnih građana i tri konstitutivna naroda. Ovaj koncept u svemu je bio suprotstavljen velikosrpskim nacionalističkim idejama koje su u nasilju i separaciji videle nacionalni interes srpskog naroda.

Ključne reči: Mirko Pejanović, Bosna i Hercegovina, Jugoslavija, Srbi, istorija državnosti, federalizam, nacionalizam

[1] Ovaj rad je realizovan uz podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada broj 451-03-136/2025-03/200025.

Akademik Mirko Pejanović osobena je pojava na političkom i naučnom prostoru Bosne i Hercegovine i regiona. Ako je njegov politički i naučni rad do početka 1990-ih godina izgledao uobičajeno za intelektualca i političkog radnika, od 1992. on poprima sasvim specifične i neočekivane puteve. Rođen je 1946. u Matijevićima kod Kladnja; srednju učiteljsku školu je završio u Tuzli, a Fakultet političkih nauka u Sarajevu, gde je magistrirao i doktorirao (1988). Na matičnom fakultetu je prošao sva zvanja i penzionisao se kao redovni profesor. Na osnovnim, poslediplomskim i doktorskim studijama je predavao predmete: Lokalna i regionalna samouprava, Evropske integracije, Teorijski koncepti i modeli lokalne samouprave u državama EU, Javna uprava u BiH, Participacija građana u odlučivanju o javnim poslovima u lokalnoj zajednici, Bosna i Hercegovina u savremenom svijetu, Diplomatija u savremenom svijetu, Političko predstavljanje, Demokratija u lokalnim zajednicama i Evropski regionalizam. Bio je mentor za izradu 12 doktorskih disertacija i rukovodilac domaćih i međunarodnih projekata. Objavio je preko 100 naučnih radova, 17 samostalnih i 12 koautorskih knjiga. Dopisni član Akademije nauka Bosne i Hercegovine postao je 2012, dok u redovni sastav ulazi 2018. godine. Obavljao je dužnost prorektora Univerziteta u Sarajevu i potpredsednika ANUBiH. Na prvim višestranačkim izborima u Republici Bosni i Hercegovini 1990. bio je kandidat saveza levičarskih partija za člana državnog Predsedništva. U istoriju se upisao kada je od juna 1992. do septembra 1996. bio član ratnog Predsedništva Republike Bosne i Hercegovine. U toj je ulozi davao značajan doprinos odbrani države, pre svega kao učesnik brojnih međunarodnih skupova i delegacija. Od 1992. do sredine 1994. bio je deo državne delegacije na mirovnim pregovorima na Ženevskoj konferenciji. Kao jedan od osnivača i prvi predsednik Srpskog građanskog vijeća BiH od 1994. do 2010. presudno je uticao na formulisanje nove koncepcije o mestu i ulozi srpskog naroda u ratnim i kompleksnim posleratnim prilikama u Bosni i Hercegovini. Na parlamentarnim izborima 2010. izabran je na listi Socijaldemokratske partije BiH za poslanika u Predstavničkom domu Parlamenta Federacije BiH (2010–2014). (Pejanović, 2021: 324-325)

Ukoliko bi se tražila jedna ideja vodilja, jedna nit koja bi prožimala i naučnoistraživačku i teorijsku i političku misao Mirka Pejanovića – to bi bila ideja o utemeljenju državnosti Bosne i Hercegovine kao države tri ravnopravna naroda.[2] Ovaj rad će biti posvećen Pejanovićevim pogledima na ovu kardinalnu temu sa posebnim akcentom na mesto i ulogu srpskog naroda. Ovim temama je dominantno posvećen i naučni i praktični, politički rad akademika Pejanovića.

Ključnu ulogu u povratku istorijskih granica, suvereniteta i državnosti Bosne i Hercegovine Pejanović pripisuje Titu i Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ), još u međuratnom periodu. Naime, nakon uspostavljanja Šestojanuarskog režima, "Bosna i Hercegovina gubi svoju posebnost i teritorijalno-političku cjelovitost

[2] Više o jugoslovenskom federalizmu i mestu Bosne i Hercegovine, vidi Bešlin, 2023.

koju je imala po odredbama Vidovdanskog Ustava iz 1921. godine", smatra Mirko Pejanović. Osim Vrbaske banovine, sve ostale jedinice su duboko zadirale u teritorije susednih istorijskih zemalja. Na takvu konstelaciju se nadovezala i teritorijalna organizacija nastala nakon avgusta 1939. i formiranja Hrvatske Banovine. Sporazumom Cvetković-Maček kojim je formirana prva (jedno)nacionalna banovina, faktički je legitimisana podela BiH.[3] Kada je reč o BiH, Mirko Pejanović bilans Kraljevine Jugoslavije vidi na sledeći način: "U borbama između interesa srpske i hrvatske nacionalne političke elite, Bosna i Hercegovina je između dva svjetska rata tretirana ili kao srpska ili kao hrvatska zemlja." (Pejanović, 2013: 23). Prema njemu, alternativu ovakvoj politici ponudila je KPJ sa Titom na čelu, koja je na Petoj pokrajinskoj konferenciji za BiH, krajem jula 1940, usvojila rezoluciju kojom je oštro kritikovan Sporazum Cvetković-Maček i zastupana ideja celovite i autonomne Bosne i Hercegovine. Ideju "narodne autonomije" za BiH potvrdila je i Peta zemaljska konferencija KPJ, oktobra 1940. godine. Pejanović ističe stav KPJ da je potrebno očuvanje teritorijalne celovitosti i da "narodi Bosne i Hercegovine treba da se sami slobodno opredijele i nađu rješenje za uređenje u tim oblastima putem autonomije…" (Pejanović, 2013: 24)

Mirko Pejanović apostrofira formiranje Vojnog štaba za Bosnu i Hercegovinu u julu 1941. koji će, nakon Savetovanja u Stolicama, prerasti u Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za BiH sa istovetnim funkcijama koje su imali glavni štabovi u drugim ratnim pokrajinama: Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori i Makedoniji. Time je anticipiran ravnopravan položaj BiH u budućoj federalističkoj konstelaciji koja se stvarala. Uz vojnu i političku ulogu koju je Glavni štab imao, ustankom i osnivanjem prvih organa nove vlasti u Bosni i Hercegovini je rukovodio i Pokrajinski komitet KPJ za BiH. (Pejanović, 2013: 25) U procesu izgradnje ratne pokrajine Bosne i Hercegovine u ravnopravnu federalnu državu, Mirko Pejanović ističe Titove razgovore kod Kladnja sa predstavnicima Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu iz juna 1943. godine. Tokom ovog razgovora, Tito se "interesovao kada će biti osnovano AVNOBiH", što je bio jasan putokaz u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine i njenom ravnopravnom statusu sa drugim jedinicama. Bio je to iskorak u odnosu na predratne koncepcije KPJ o autonomnom statusu i evolutivno dolaženje na stanovište o Bosni i Hercegovini kao federalnoj jedinici koja se izgrađivala, kako kaže Pejanović, "u samosvojnu federalnu državnu zajednicu". (Pejanović, 2013: 26)

Put kojim je KPJ išla da bi stigla do Bosne i Hercegovine kao ravnopravne federalne države išao je preko koncepcija o autonomiji u okviru Srbije ili Hrvatske i autonomne jedinice vezane neposredno za jugoslovensku federaciju. Mirko Pejanović ne krije da mu je bliska teza Rodoljuba Čolakovića o tome da je princip jugoslovenskog federalizma – koliko nacija toliko federalnih jedinica – mehaničko rešenje. Pejanoviću

[3] Više o Sporazumu Cvetković-Maček, vidi Boban, 1965.

su bliski Čolakovićevi argumenti da bi sva druga rešenja, osim ravnopravne federalne jedinice, otvarala pitanje: "Čija je Bosna, srpska ili hrvatska, koje su pokazali velikosrpski i velikohrvatski šovinisti." (Pejanović, 2013: 28) Analizirajući istorijske procese, Mirko Pejanović jasno stoji na stanovištu da je federalni status bio najbolje rešenje, jer će se "višeetnička specifičnost brže i lakše rješavati ako Bosna i Hercegovina bude federalna jedinica ravnopravna sa ostalim jugoslovenskim zemljama. To će biti pravi odgovor i srpskim i hrvatskim i muslimanskim reakcionarima i šovinistima, koji znači da Bosna i Hercegovina nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego da je i srpska i hrvatska i muslimanska." Ovakvo rešenje, postulirano odlukama Prvog i Drugog zasedanja ZAVNOBiH-a, Pejanović vidi kao "izraz dosljednog i gipkog provedenog načela nacionalne ravnopravnosti, čije ostvarenje treba da ukloni iz našeg zajedničkog života i najmanju sitnicu koja bi podsjećala na hegemoniju ma koje nacije." (Pejanović, 2013: 28)

Mirko Pejanović ne zaboravlja ključnu Titovu ulogu u utemeljenju državnosti Bosne i Hercegovine, jer "rješenje da BiH bude federalna jedinica postalo je realnost nakon što je Josip Broz Tito prihvatio argumente Pokrajinskog komiteta KPJ o Bosni i Hercegovini kao federalnoj jedinici uoči samog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu". Prema njegovoj oceni, geneza borbe za ravnopravan status Bosne i Hercegovine u jugoslovenskoj federaciji "otkriva i pokazuje da je Josip Broz Tito imao i viziju i presudan uticaj u oblikovanju političkog rješenja za status Bosne i Hercegovine u novoj Demokratskoj Jugoslaviji, ustrojenoj na federativnom principu". Titova vizija rešavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, a pre svega u multietničkoj Bosni i Hercegovini, "nadišla je model: jedna nacija – jedna država. Sadržaj te vizije čine: ideja nacionalne slobode, ideja nacionalne ravnopravnosti i ideja napretka u socijalnom razvoju." (Pejanović, 2013: 28) Tako ustrojena Bosna i Hercegovina, kao federalna država, ravnopravna sa ostalima u federativnoj Jugoslaviji, bila je, prema Pejanoviću, odgovarajući "društveno-politički i kulturni okvir za slobodu naroda i razvoj u odnosima ravnopravnosti i hrvatskog i srpskog i muslimanskog – bošnjačkog naroda". (Pejanović, 2013: 28-29)

U svojim radovima i istupima, Mirko Pejanović ističe važnost Prvog zasedanja ZAVNOBiH-a, održanog u Mrkonjić-Gradu, 25. novembra 1943. godine. Učesnici ovog zasedanja bili su, kako kaže, "ljudi iz svih slojeva naroda, bili su antifašisti koji su svojom borbom protiv okupatora i svojom političkom voljom u punom jedinstvu donijeli odluke kojim se autentično od samih građana i naroda oblikovala državnost Bosne i Hercegovine". Zbog toga je zasedanje u Mrkonjić-Gradu imalo, kako piše, "istorijsko značenje obnove državnosti zemlje Bosne i Hercegovine koja je nakon srednjovjekovne državne samostalnosti skoro pet vjekova bila pod tuđinskom otomanskom i austrougarskom upravom". Prema tumačenjima Mirka Pejanovića, odlukama Prvog zasedanja ZAVNOBiH-a Bosna i Hercegovina je "utemeljena kao država njenih građana i ravnopravnih naroda: Srba, Hrvata, Bošnjaka (tada Muslimana) i pripadnika Jevrejskog i drugih naroda". (Pejanović, 2013: 34-35)

Prema oceni Mirka Pejanovića, uz Prvo zasedanje ZAVNOBiH-a i formulacije o Bosni i Hercegovini koja nije "ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska", već "i srpska i hrvatska i muslimanska", ali nedeljiva i ravnopravna sa ostalima, ključni moment u definisanju državnosti bila je *Deklaracija o pravima građana u Bosni i Hercegovini*, koja je usvojena na Drugom zasedanju ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu, 1944. godine. Odredbe ove Deklaracije, prema stavu Pejanovića, garantuju: slobodu veroispovesti, slobodu izbora i dogovora, udruživanja i medija, ličnu i imovinsku sigurnost građana, kao i slobodu privatne inicijative u privrednom životu i ravnopravnost žena sa muškarcima. Za njega je od ključne važnosti u Deklaraciji, a kasnije i ustavno načelo "ravnopravnosti Srba, Hrvata i muslimana (Bošnjaka) Bosne i Hercegovine koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina. Ravnopravnost bosanskohercegovačkih naroda postala je odrednica državnosti Bosne i Hercegovine, čime je Bosna i Hercegovina potvrđena kao politički kulturološki i državni okvir za nacionalnu emancipaciju i razvoj nacionalnog identiteta u jednakopravnosti i hrvatskog i bošnjačkog i srpskog naroda." (Pejanović, 2013: 34-35)

U takvoj konstelaciji, Pejanović je video najbolji državni, društveni, politički, ekonomski i kulturni okvir za razvoj svih nacionalnih i religijskih identiteta u Bosni i Hercegovini, uključujući i Srbe. Ipak, prelom nastaje sa epohom stranačkog pluralizma i formiranjem partija prema nacionalnom kriterijumu. U ratnom i posleratnom periodu, u vremenu socijalističke izgradnje, srpski narod je bio integrisan, sa muslimanskim i hrvatskim, u politički sistem federalne države Bosne i Hercegovine. To se menja kada su 1990. osnovane partije sa ekskluzivnim nacionalnim predznakom i nacionalističkom ideologijom. U novembru 1990. formirana je višestranačka Skupština BiH u kojoj će apsolutnu prevagu, sa 84% poslaničkih mesta, imati tri nacionalne stranke: SDS, HDZ i SDA. Ipak, Mirko Pejanović u svojim analizama ne pravi veštačke simetrije i simplifikacije, već i pobedničke nacionalne stranke diferencira prema kriterijumu koji je, za njega, suštinski – programskom odnosu prema državnosti Bosne i Hercegovine. Kako se jugoslovenska kriza usložnjavala, a preko nje se otvaralo i pitanje političke budućnosti Bosne i Hercegovine, kristalisala su se dva kardinalna koncepta u višestranačkoj skupštini BiH tokom 1991. godine. "Prva je opcija zagovarala ideju suverenog i nezavisnog državnog razvoja BiH. Ovu opciju su podržale dvije vladajuće stranke: SDA i HDZ, zatim pet opozicionih stranaka, potom 64% građana na referendumu za suverenost Bosne i Hercegovine provedenom 29. 2. i 1. 3. 1992. godine i Evropska unija preko Badinterove komisije. Druga opcija, a njen nosilac je bila Srpska demokratska stranka, nije priznavala državnost Bosne i Hercegovine na način kako ju je definisao ZAVNOBiH niti je priznavala avnojevske granice kao istorijske granice Bosne i Hercegovine." (Pejanović, 2013: 37)

Druga opcija, koja je u ime, navodno ugroženih, srpskih interesa negirala i principe ZAVNOBiH-a i državnost i suverenost Bosne i Hercegovine opredelila se da tzv. srpsko pitanje otvori kao teritorijalno, a ne kao pitanje ljudskih i građanskih

prava, zbog čega su negirane granice federalnih država unutar Jugoslavije. Tako se jugoslovenska kriza rešavala ratnim sredstvima gde je Karadžićeva SDS, kao zastupnik agresivne politike Miloševićevog režima iz Beograda, bila udarna snaga za destrukciju Bosne i Hercegovine.[4] Prema oceni Pejanovića, SDS je čitavu svoju poziciju gradila na principu "filijale političkih interesa Beograda". (Pejanović, 1999: 45) Masovni zločini i progoni, već u prvoj godini rata protiv BiH, pred Pejanovića su nametnuli i politički i etički imperativ, kako sam kaže, "odbrane multietničkog bića Bosne i Hercegovine u njenim istorijskim i međunarodno priznatim granicama". Za razliku od Karadžićevog totalitarnog koncepta jednonacionalne i politički isključive i monolitne strukture sa sedištem u sarajevskom predgrađu Palama, Mirko Pejanović u junu 1992. u Sarajevu postaje član multietničkog i politički pluralnog Predsedništva međunarodno priznate Republike BiH. Na temelju usvojene Platforme o radu Predsedništva u ratnim uslovima kreirana je državna politika i konstituisana Armija Republike Bosne i Hercegovine "kao oružana sila koja je nosila teret odbrane Bosne i Hercegovine", kako je napisao.[5] (Pejanović, 2013: 37-38)

Tako su se na početku rata koji je u Bosni i Hercegovini imao sva obeležja međunarodnog konflikta, kako je to definisao Međunarodni sud u Hagu, oblikovala dva pristupa državnosti Bosne i Hercegovine i dva radikalno suprotstavljena koncepta o mestu i ulozi srpskog naroda u njoj.[6] Jedan je koncept, preko ratne politike i metodama masovnih zločina prema nesrbima, reprezentovao dr Radovan Karadžić i nelegalno paljansko vođstvo, vojno, materijalno, logistički i medijski podržano od Miloševićevog režima u Beogradu. (Hartmann, 2002; Tromp, 2019) Suprostavljeni koncept je personifikovao dr Mirko Pejanović i oni bosanskohercegovački političari i intelektualci, kasnije okupljeni u Srpskom građanskom vijeću, koji su ostali lojalni legalnoj i međunarodno priznatoj Vladi Republike BiH, odnosno državi koja se, prema svim međunarodnopravnim aktima, branila od vojnog napada svojih suseda. Prvi koncept je bio duboko zločinački i nasilan u metodama i ideološki totalitaran, sa uzorom u fašističkim snagama poraženog kvislinštva iz Drugog svetskog rata.[7] Drugi koncept je bio po svojoj suštini pluralan i demokratski u metodama, oslonjen na najbolje tradicije antifašističkog i nacionalno inkluzivnog partizanskog pokreta i vrednosti AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a.

---

[4] O odnosu Slobodana Miloševića i režima u Srbiji prema ratu u Bosni i Hercegovini, vidi Hartmann, 2002. i Tromp, 2019.

[5] O formiranju Armije RBiH, vidi Divjak, 2022.

[6] Neke od najvažnijih presuda u kojima se rat u Bosni i Hercegovini (1992–1995) definiše kao međunarodni konflikt su: UN, MKSJ, Presuda Žalbenog vijeća Dušku Tadiću, 15. juli 1999; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Zejnilu Delaliću i dr. 16. novembar 1998; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Radoslavu Brđaninu, 1. septembar 2004; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu, 26. februar 2001; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Mladenu Naletiliću i Vinku Martinoviću, 31. mart 2003; UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Jadranku Prliću i dr. 29. mart 2013.

[7] Vidi Bešlin, 2024.

Zagovornici dva suprotstavljena koncepta sreli su se u Sarajevu u avgustu 1990. godine. Prema svedočenjima Mirka Pejanovića, Karadžić je bio "veoma okupiran problemom stvaranja srpskih opština", odnosno pokušajima zaokruženja srpskog etničkog prostora u BiH. Pejanovićevo stajalište je bilo da je to moguće samo u mestima u kojima je postojala apsolutna srpska većina, a takvih mesta je bilo veoma malo. Mirko Pejanović je upozorio budućeg ratnog vođu većine bosanskih Srba da će zastupanje takvog koncepta dovesti do neminovnog konflikta među narodima Bosne i Hercegovine. Bila je to glavna, iako ne i jedina tačka sporenja među njima. Posmatrajući proces nastanka SDS-a, Pejanović je primetio da ide u pravcu toga da bude "nosilac obnove četništva u BiH". Karadžić je na to zapažanje odgovorio da "nema govora da će se to dogoditi", ponavljajući da stvara partiju koja će "nositi zastavu demokratije, a ne obnavljati četništvo". Razgovor je Pejanovića utvrdio u stavu da je Radovan Karadžić bio "preokupiran idejom ne samo velikosrpstva nego idejom nacionalne podjele, nacionalne homogenizacije i izgradnje cijelog političkog sistema i interesne strukture društva na etničkoj osnovi". (Pejanović, 1999: 19-20) Nije bilo dileme, u političkom krilu srpskog etničkog jezgra bio je stvoren novi koncept, u svemu suprotstavljen temeljima na kojima se razvijala socijalistička Bosna i Hercegovina kao federalna država unutar Jugoslavije.

Braneći svoju koncepciju suverene i multietničke Bosne i Hercegovine ravnopravnih naroda i zalažući se za očuvanje mira, za Mirka Pejanovića nije bilo dileme da li u ratnim uslovima ući u sastav legalnog Predsedništva Republike BiH. Kako će kasnije reći, Predsedništvo je preuzelo odgovornost u odbrani zemlje od agresije, braneći "vjekovne vrijednosti bosanskohercegovačkog društva" i Bosnu i Hercegovinu kao "zajednicu ravnopravnih naroda koji u njoj žive". (Pejanović, 1999: 63) Ubrzo po njegovom ulasku u sastav najvišeg državnog organa, Predsedništvo je krajem juna 1992. usvojilo istorijski dokument – *Platformu za djelovanje Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima*, a Mirko Pejanović je bio jedan od autora. U dokumentu je rat koji je bio u toku okarakterisan kao "agresija" i "nametnut" BiH, a Platforma je označena kao "najširi politički okvir za okupljanje svih patriotskih snaga". Polazilo se od toga da je BiH "suverena i nezavisna država građana, konstitutivnih i ravnopravnih naroda, Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika ostalih naroda koji u njoj žive", kao i da je utemeljena na principima "parlamentarne građanske demokratije", tržišne ekonomije, političkog pluralizma, ljudskih prava i sloboda. (Pejanović, 1999: 292; 2021: 141) Platforma je konstatovala da tri konstitutivna naroda imaju svoje nacionalne interese, ali i obavezu prema tradiciji "viševjekovnog zajedničkog življenja", čime je afirmisan multietnički karakter Bone i Hercegovine, uz insistiranje na nepodeljenom suverenitetu države na čitavoj teritoriji. Platforma je iskazivala želju vlasti u BiH da se pridruži Evropskoj zajednici. Platforma je zagovarala prekid ratnih dejstava, uspostavljanje političkog stanja pre rata, priznavanje nadležnosti legalnih organa vlasti na čitavoj teritoriji BiH, kao i naknadu ratne štete i kažnjavanje krivaca za ratne zločine. Pregovarački principi koji

bi podrazumevali stvaranje etnički čistih teritorija i regionalne podele na isključivoj etničkoj osnovi postignutih ratom i nasiljem bili su za Predsedništvo – neprihvatljivi. (Pejanović, 1999: 294; 2021: 142) Platforma definiše i metode odbrane države: "Otpor agresoru organizovaće se i voditi kao opštenarodna odbrambena borba svih građana i svih naroda za oslobođenje Bosne i Hercegovine. U zajedničkom višenacionalnom frontu učestvuju patriotske snage koje su za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, za zajednički život i nacionalnu ravnopravnost Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti (manjina). Oružane snage BiH će u svoje redove uključiti pripadnike svih naroda koji žive u BiH. Višenacionalni sastav jedinica i štabova može sa više uspjeha voditi borbu za oslobođenje BiH od agresora." Na kraju, Platforma je pozivala sve građane i narode BiH da se uključe u "patriotski front" za odbranu od agresije i za uspostavljanje mira, slobode i zakonitosti na celoj teritoriji BiH. Pozivali su se i građani "koji se nalaze na drugoj strani", a nisu umešani u ratne zločine, da se priključe legalnim oružanim snagama i njima se obećavala amnestija i sprečavanje revanšizma. (Pejanović, 1999: 294-295; 2021: 142-143)

Mirko Pejanović je podržao formiranje Foruma građana srpske nacionalnosti grada Sarajeva, juna 1992, i već kao član Predsedništva učestvovao u njegovom radu. Za njega je to bio "prvi glas političkog otpora iz samog srpskog naroda, otpora onome što je značila politika agresije na BiH, politika upotrebe sile, ekstremna nacionalistička politika vođstva SDS". (Pejanović, 1999: 250) Pejanović je od početka rata u Bosni i Hercegovini bio fokusiran na to kako subjektivizovati i politički izraziti pozicije onih građana srpske nacionalnosti koji su ostali na teritoriji pod kontrolom Armije BiH i legalne Vlade Republike BiH. Tako je iz njegovih razgovora sa akademikom Ljubomirom Berberovićem nastala ideja o formiranju konsultacionih vijeća srpskog naroda, najpre u gradovima Sarajevu i Tuzli, a kasnije i drugim mestima. Ciljevi ovih vijeća su bili jasni: postizanje "stabilnog i pravednog mira"; očuvanje zajedničkog života ravnopravnih građana i naroda u suverenoj i međunarodno priznatoj Republici Bosni i Hercegovini; parlamentarna demokratija i ljudska prava po najvišim međunarodnim standardima. (Pejanović, 1999: 251) Srpskim konsultacionim vijećem je u početku rukovodio akademik Berberović, dok su u radu učestvovali brojni srpski političari aktivni u građanskim i levičarskim partijama (Miro Lazović, Bogić Bogićević, Tatjana Ljujić Mijatović, Boro Bjelobrk itd.). U martu 1994. održana je osnivačka Skupština građana srpske nacionalnosti, odnosno Srpskog građanskog vijeća, sa preko 400 delegata iz različitih gradova BiH. Deklaracija usvojena na ovoj skupštini definisala je sve bitne okolnosti položaja srpskog naroda u BiH i jasno i bez ograda osudila zločine koji su u srpsko ime počinjeni od vojske pod kontrolom paljanskog vođstva. Pozvano je na kažnjavanje ratnih zločinaca i odbijena kolektivna krivica, dok se u pogledu unutrašnjeg uređenja zagovarala federativna formula. Za prvog predsednika Srpskog građanskog vijeća je izabran Mirko Pejanović. (Pejanović, 1999: 251)

Na Drugoj skupštini SGV u proleće 1995. krovna organizacija srpskog naroda koji nije prihvatio patronat nelegalnog paljanskog vođstva, donela je pod predsedništvom Mirka Pejanovića nekoliko važnih programskih dokumenata. Prema usvojenoj *Deklaraciji o miru i ustrojstvu Republike BiH*, ona je država svih građana, ali i tri ravnopravna naroda – Bošnjaka, Srba i Hrvata. Optimalno rešenje za unutrašnje uređenje države, kao i u prethodnim dokumentima, jeste federacija. Država bi bila decentralizovana i podeljena na kantone, odnosno regije, koje bi bile zasnovane na etničkom, ali ne isključivo na tom principu, već i prema kulturnim, ekonomskim, istorijskim, saobraćajnim i drugim kriterijumima. Kao ključni interes svih bosanskohercegovačkih naroda naveden je mir i potreba hitnog postizanja pravednog mirovnog rešenja. I ova Deklaracija je zagovarala stav da, u zločinu ogrezla, SDS ne može biti isključivi zastupnik interesa srpskog naroda i da ne može predstavljati ceo narod. Zahtevalo se da SGV učestvuje u mirovnim pregovorima kao reprezent dela srpskog naroda koji nije prihvatio upotrebu sile, etničko čišćenje i zločine kao metod za podelu Bosne i Hercegovine. Druga skupština SGV je donela i *Proglas srpskom narodu* u kome je pozvan da prihvati ideju mira, jer je trogodišnji rat pokazao da je izvršena "istorijska prevara srpskog naroda sa argumentacijom da je homogenizacija Srba izvršena da bi se odbranio koncept Jugoslavije. To se sada razotkriva stavom da je Jugoslavija bila samo stanica na putu ka etnički čistoj Srbiji." (Pejanović, 1999: 257-258) Pred drugu skupštinu SGV njeni viđeniji članovi su otišli u Beograd, gde su veoma dobro primljeni od strane dela opozicionih stranaka, nezavisnih medija, intelektualaca, a zapažene susrete su imali i sa patrijarhom SPC i predsednikom skupštine Srbije. (Pejanović, 1999: 258-260)

Treća skupština SGV održana je u miru 1996. nakon Dejtonskog sporazuma i utvrdila je strateški cilj za koji će se organizacija boriti – reintegracija države Bosne i Hercegovine. To je značilo vraćanje međunacionalnog poverenja, demokratizaciju, ekonomsku obnovu, povratak izbeglica, a kao najveće dobro i primarni interes građana srpske nacionalnosti i svih naroda BiH je navedeno "učvršćenje mira". "Mir je moguć samo kroz saradnju srpskog, bošnjačkog i hrvatskog naroda u svim institucijama savremenog bosanskohercegovačkog društva", a to je značilo u onim središnjim državnim institucijama koje su uspostavljene Dejtonskim sporazumom (Predsedništvu, Parlamentu, Vijeću ministara i Ustavnom sudu). (Pejanović, 1999: 260-261)

Na četvrtoj skupštini SGV iz juna 1997. usvojena je važna *Deklaracija o ljudskom pravu na nacionalnu i političku ravnopravnost* kao univerzalna formula za rešavanje nacionalnih pitanja u Bosni i Hercegovini. Prema Pejanoviću, "srpsko nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini jedno je od tri nacionalna pitanja koja se rješavaju i mogu riješiti na konceptu zajedničke države i zajedničkog prostora, dakle, na konceptu suverene, nezavisne, demokratske Bosne i Hercegovine i njenih međunarodno priznatih granica". (Pejanović, 1999: 263) Nasuprot njegovoj koncepciji stajala je nacionalistička platforma SDS-a i paljanskog vođstva, oslonjena na zvanični

Beograd i Miloševićev režim. Mirko Pejanović je suprotstavljenu platformu video kao "ideju zasebne srpske republike na teritoriji Bosne i Hercegovine", uz upotrebu sile, zločine i etnička čišćenja nesrpskog stanovništva, jer se navedeni koncept drugačije i nije mogao realizovati.[8] (Pejanović, 1999: 264) Ideja samostalne srpske države na delu teritorije BiH koja bi se ujedinila sa Srbijom, prema Pejanoviću, nije uspela. Ali za njega je ključno pitanje: Kakav je u postratnom periodu odnos srpskog naroda prema ideji državnosti Bosne i Hercegovine? Koncepcija ideologije srpskog nacionalizma je tu jasna: BiH je neodrživa država, jer nije moguć zajednički život.[9] Mirko Pejanović je osuđivao postdejtonsku "indoktrinaciju" od strane nacionalističkih partija i struktura u manjem bosanskohercegovačkom entitetu, o tome da je izvojevana zasebna država i da nemaju ništa sa Bosnom i Hercegovinom. Takva politika negiranja suvereniteta i državnosti BiH dugoročno je vodila srpski narod, smatrao je Pejanović, "u izolaciju i opšte siromaštvo". (Pejanović, 1999: 265)

Nasuprot nacionalističkom konceptu, ideje Mirka Pejanovića i Srpskog građanskog vijeća na čijem je čelu bio, polazile su od "suverenosti, nezavisnosti i cjelovitosti" Bosne i Hercegovine u njenim međunarodno priznatim granicama. Unutar ovog okvira, smatra Pejanović, "srpski narod ima svoj političko-pravni subjektivitet, ima subjektivitet svog nacionalnog bića i ima sva neotuđiva ustavna i politička prava da taj subjektivitet iskazuje u državnosti Bosne i Hercegovine i u okviru njene suverenosti". Prema njegovoj oceni, BiH je država i srpskog naroda u kojoj su svi njeni građani, ali i svi narodi ravnopravni. Bošnjaci, Srbi i Hrvati su "konstituenti te ravnopravnosti", jer oni "suvereno u zajedničkoj državi upravljaju tom državom". Konačni cilj je, dakle, puna politička i nacionalna ravnopravnost svih naroda na celoj teritoriji Bosne i Hercegovine. (Pejanović, 1999: 265-266) Osim odnosa prema državi, razlikovala su se dva koncepta, onaj SDS-ov, autoritarno-nacionalistički, i građansko-demokratski koncept SGV i Mirka Pejanovića i u pogledu razvoja društva, odnosno zajedničkog života i različitosti kao "viševjekovne tradicije" u Bosni i Hercegovini. Politička koncepcija SDS-a i Karadžića je polazila od toga da je zajednički život Srba sa drugim konfesijama i nacionalnim zajednicama nemoguć, zbog čega je trebalo izvršiti destrukciju svih aspekata zajedničkog života u BiH. Reč je bila o kidanju viševekovnog društvenog tkiva, što je bila ideološka osnova rata koji je 1992. poveden u cilju stvaranja etnički čiste teritorije. Ovakvi ciljevi, smatra Pejanović, doveli su do "fašistoidnih metoda" vođenja rata i zločina prema civilima. Međutim, ovakvim pristupom nije se obezbeđivao nacionalni interes srpskog naroda, naprotiv, on se ovime gurao u "zatvoreni etnički tor" dvostruke izolacije – unutrašnje, od druga dva naroda u BiH, i spoljašnje, od međunarodne

[8] Vidi Donia, 2012.

[9] Filozof i prvi predsednik organizacije antiratnih intelektualaca – beogradskog Kruga, dr Miladin Životić je rekao da "ako zajednički život nije moguć, ni sam život nije moguć" (Zaharijević / Bešlin, 2018).

zajednice, tvrdi Pejanović. "Rušenje osnove zajedničkog života vodi sam srpski narod u bespuće", smatrao je, jer će ga neminovno odvesti u izolaciju i siromaštvo, a u konačnici u "egzodus ekonomske emigracije". (Pejanović, 1999: 266-267)

Svoju i koncepciju Srpskog građanskog vijeća Mirko Pejanović je video kao antipod nacionalističkoj i zasnivao je na "egzistencijalnoj pretpostavci" o neminovnosti zajedničkog života u nacionalno pluralnoj i istorijski utemeljenoj zajednici različitih identiteta. Tvrdio je da je usud zajedničkog života proizveo versku, kulturnu i nacionalnu toleranciju specifičnu za Bosnu i Hercegovinu. Za Pejanovića je opstanak suverene države BiH i zajednički život svih naroda u njoj, pitanje egzistencijalnog opstanka srpskog naroda. (Pejanović, 1999: 267) Posebno značajna za njega je potreba da predstavnici srpskog naroda prihvate zajedničke institucije države BiH kao svoje i da Sarajevo, kao glavni grad, ostane i dalje i srpsko kulturno, ekonomsko i političko središte, jer svako drugo rešenje je srpski narod vodilo u "provincijalizaciju". Pretpostavka svih ovih rešenja je prihvatanje zajedničkog života kao bosanskohercegovačke tradicije, ali i neminovnosti. Srpski narod kao "državotvorni narod Bosne i Hercegovine", prema Pejanoviću, morao je imati svoje mesto u reuspostavljanju multietničkog karaktera države, učešćem u zajedničkim organima vlasti i očuvanjem svoga istorijskog trajanja u višenacionalnoj strukturi Sarajeva kao prestonice svih naroda i građana. (Pejanović, 1999: 270)

Prema oceni Mirka Pejanovića, srpski narod u Bosni i Hercegovini ima strateški interes da očuva blizak odnos sa Srbijom, ali pod pretpostavkom da "taj odnos ne ugrozi međusobni odnos srpskog naroda sa druga dva naroda u BiH sa kojima se živi na istom prostoru". Bliskost u razvijanju kulturnih, ekonomski i drugih veza sa Srbijom nije smela dovoditi u pitanje odnos srpskog naroda sa Bošnjacima i Hrvatima u BiH niti ugrožavati njen subjektivitet. (Pejanović, 1999: 271) Srpski narod u BiH morao bi odbaciti ekstremističke političke strukture, one koje seju mržnju i podstiču mu strahove, i morao bi početi iznova da gradi međusobno poverenje sa drugima u svojoj državi Bosni i Hercegovini, poručivao je Pejanović. (Pejanović, 1999: 274) Naposletku, formula koju je Mirko Pejanović usvojio za Bosnu i Hercegovinu sadržavala je nekoliko ključnih tačaka: nijedna etnička grupa nije mogla svoj položaj i odnose sa drugima rešavati silom i upotrebom rata; nijedna etnička grupa nije imala pravo na secesiju i traženje rešenja u otcepljenju dela teritorije i dela naroda BiH; nijedna etnička grupa nije smela nametati svoju samovolju i svoju vlast drugoj etničkoj grupi, odnosno jedan narod drugom narodu. (Pejanović, 1999: 273)

U političkim koncepcijama Mirka Pejanovića postojala je decenijama nedvosmislena konstanta: Bosna i Hercegovina, utemeljena na ZAVNOBiH-u, je "zemlja istorijske posebnosti", celovita i nedeljiva država sa "istorijskim granicama" i, naposletku, "zemlja multietničkog sastava s vrijednostima multietničkog društva". Za njega su to polazne osnove koje bi trebalo da budu podrazumevane i konsenzualno prihvaćene od strane svih političkih subjekata, ako se želela izgradnja stabilnog, demokratskog

i prosperitetnog društva. (Pejanović, 1999: 34) Nasuprot njemu, stajali su koncepti koji Bosnu i Hercegovinu nisu prihvatali ni kao suverenu, ni kao celovitu, ni kao državu ravnopravnih naroda. Bio je to, pre svega, srpski nacionalistički koncept, koji je u nejednakosti, diskriminaciji, podeli i nasilnoj separaciji, etničkom čišćenju i genocidu video šansu za stvaranje svoje velikodržavne tvorevine, u duhu ideja poraženog i osuđenog kvislinštva iz Drugog svetskog rata. Uz to, jedna od središnjih tačaka razlaza bila je činjenica da su SDS i srpska nacionalistička ideologija u BiH svoju političku snagu i poziciju od početka višestranačja gradili na principu "filijale političkih interesa Beograda", kako je determinisao Mirko Pejanović. S druge strane se nalazio koncept Srpskog građanskog vijeća i Pejanovića koji je zastupao ideju subjektiviteta srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i težnje njegovih autentičnih predstavnika da odrede vlastitu sudbinu u saradnji sa drugim narodima. Bila je to još jedna ključna distinkcija: da li bosanski Srbi govore svojim glasom ili u njihovo ime to čini režim u susednoj Srbiji.

Tako su se i pred početak rata u Bosni i Hercegovini, ali i tokom rata (1992–1995), kao i tokom izgradnje mira, u okrilju srpskog etničkog korpusa jasno ocrtavale dve, u svemu suprostavljene i nepomirljive koncepcije: demokratska, građanska i multinacionalna, oslonjena na antifašističke vrednosti jugoslovenskog nasleđa, i totalitarna, nacionalistička i ideološki monolitna, oslonjena na "ratne tekovine", čiji je istorijski bilans pohranjen u arhivima Međunarodnog suda u Hagu.[10] Istorijski najprepoznatljiviji zagovornik i reprezent prve koncepcije bio je Mirko Pejanović, dok su ideolozi, nosioci i kreatori druge koncepcije rasuti po kaznionama različitih evropskih zemalja, nakon višedecenijskih presuda zbog ratnih zločina i genocida. Na taj način su i istorija i pravo presudili koji od dva navedena koncepta ima političku perspektivu i šta je politička, društvena i svaka druga legitimacijska osnova istorijskog trajanja Bosne i Hercegovine – viševekovne multietničke države svih građana i ravnopravnih naroda. Mirko Pejanović navedeni koncept nije izmislio, ali ga je prethodnih decenija, kada je reč o javnim delatnicima iz reda srpskog naroda, na najizrazitiji način politički artikulisao.

[10] Za Dobricu Ćosića, stvaranje manjeg bosanskohercegovačkog entiteta je "epohalan događaj" i "pravedni teško stečeni ratni plen". "U istoriji srpskog naroda", piše Ćosić, "posle 1878. i ujedinjenja Vojvodine i Crne Gore sa Srbijom, stvaranje Republike Srpske najznačajniji je događaj". Ćosić, 2012: 224; Mihajlović, 2012.

Literatura

Bešlin, Milivoj (2023) AVNOJ u revoluciji: Konstituisanje federativne Jugoslavije u Drugom svetskom ratu 1941–1945, *Historia moderna. Tematski broj – 80 godina od Drugog zasjedanja AVNOJ-a*, god. 4, br. 4, Sarajevo, 9-46.

Bešlin, Milivoj (2024) Ideološke i empirijske pretpostavke za *Homogenu Srbiju* u Drugom svetskom ratu: Zločini četničkog pokreta nad jugoslovenskim Muslimanima 1941–1945, u: Rastoder, Šerbo (ur.) *Zločini nad Bošnjacima Sandžaka u XX vijeku, tom I, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa*, Novi Pazar, 157-174.

Boban, Ljubo (1965) *Sporazum Cvetković – Maček*, Institut društvenih nauka, Beograd.

Ćosić, Dobrica (2012) *Bosanski rat*, Službeni glasnik, Beograd.

Divjak, Jovan (2022) *Ne pucaj! Ratni dnevnik, 1992*, Udruženje Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo.

Donia, Robert (2012) *Iz skupštine Republike Srpske 1991–1996*, University press, Sarajevo.

Hartmann, Florence (2002) *Dijagonala luđaka*, Globus, Zagreb.

Mihajlović, Branka (2012) "Bosanski rat": Ćosićeva rehabilitacija ratne politike devedesetih, *Slobodna Evropa*, 7. 3. 2012. https://www.slobodnaevropa.org/a/cosiceva_rehabilitacija_ratne_politike_devedesetih/24507663.html (4. 9. 2025)

Pejanović, Mirko (1999) *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Bosanska knjiga, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine: studije, članci, intervjui*, 3. dop. izd., Šahipašić, Sarajevo.

Pejanović, Mirko (2021) *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: studije, članci, intervjui*, University Press, Sarajevo.

Tromp, Nevenka (2019) *Smrt u Hagu. Nezavršeno suđenje Slobodanu Miloševiću*, University press, Sarajevo.

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu, 26. februar 2001. https://www.icty.org/bcs/sid/8016

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Jadranku Prliću i dr., 29. mart 2013. https://www.icty.org/x/cases/prlic/cis/bcs/cis_prlic_al_bcs.pdf

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Mladenu Naletiliću i Vinku Martinoviću, 31. mart 2003. https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/tjug/bcs/030331.pdf

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Radoslavu Brđaninu, 1. septembar 2004. https://www.icty.org/bcs/press/presuda-u-premetu-tu%C5%BEilac-protiv-radoslava-br%C4%91anina-radoslav-br%C4%91anin-osu%C4%91en-na-kaznu-zatvora

UN, MKSJ, Presuda Pretresnog vijeća Zejnilu Delaliću i dr., 16. novembar 1998. https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf

UN, MKSJ, Presuda Žalbenog vijeća Dušku Tadiću, 15. juli 1999. https://www.icty.org/bcs/press/predmet-tadi%C4%87-presuda-%C5%BEalbenog-vije%C4%87a-njegova-%C5%BEalba-na-presudu-odbijena-du%C5%A1ko-tadi%C4%87-je

Zaharijević, Adriana; Bešlin, Milivoj (2018) Miladin Životić: alternativa zaboravu, *Peščanik.net*, 4. 8. 2018. https://pescanik.net/miladin-zivotic-alternativa-zaboravu/ (14. 9. 2025)

MIRKO PEJANOVIĆ'S POLITICAL CONCEPTS ON THE PLACE AND ROLE OF THE SERBIAN PEOPLE IN THE BUILDING OF THE STATEHOOD OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE 20TH CENTURY

Milivoj Bešlin
Senior Research Associate
University of Belgrade – Institute for Philosophy and Social Theory,
milivoj.beslin@ifdt.bg.ac.rs
ORCID: 0000-0002-2607-3270

Abstract: This paper explores the views and political concepts of Mirko Pejanović regarding the genesis and characteristics of Yugoslav federalism, with particular emphasis on the development of statehood in Bosnia and Herzegovina. The second part of the paper focuses on Pejanović's political ideas concerning the position and role of the Serbian people within the complex structure of Bosnian-Herzegovinian statehood. Pejanović's political thought, which fundamentally shaped him both as a political scientist and as a political actor, was entirely oriented toward the construction of a sovereign and unified Bosnia and Herzegovina, based on the equality of its citizens and the recognition of three constituent peoples. This concept stood in stark contrast to the Greater Serbian nationalist ideology, which perceived violence and territorial separation as means of achieving the national interests of the Serbian people.

Keywords: Mirko Pejanović, Bosnia and Herzegovina, Yugoslavia, Serbs, history of statehood, federalism, nationalism